

Câteva urme ale organizației de stat slavo-române.

de Silviu Dragomir.

1. În județul Caraș-Severinului există și astăzi patru comune cu nume foarte caracteristic. La nord de Caransebeș găsim *Jupa*, la sud de Făget satul *Jupănești* și la nord de Orșova comuna *Juj alnicul*, care apare, ce-i drept ăbia în secolul XVIII când administrația austriacă o scrie *Supan*¹⁾. În fine la nord est de Lugoj e *Jupani*, o comună, care în sec. XV formă centrul unui district românesc.

În sec. XIV mai există o comună *Supafalva* (1389) în comitatul Cărașului²⁾ și în veacul următor alt sat cu același nume *Zsupafalva* (1447) spre sud est de Timișoara, între comunele aparținătoare cetății Duboz.³⁾

Toate aceste nume păstrează amintirea vechei organizații slave cu jupele ca unii atî teritoriale, căi aveau în frunte un *jupan*. Jupele slave nu aveau întindere mai mare decât valea unui râu, de la care își luau numele, și de regulă centrul lor era într-o cetate unde stetea jupanul, conducător de oaste și totodată judecător în procese. Jireček crede că jupanii erau dintru început bătrâni localnici ai căte unui neam, asistați de adunarea tuturor oamenilor liberi din coprinsul unei jupe. Dinastile sârbești își trăgeau originea din asemenea familii de jupani, cari încetul cu incetul dobândiseră o influență mai mare peste jupele învecinate. Instituția jupelor și a jupanilor cu acest nume de origine necunoscută, este foarte veche. Ea se desvoltase la Sârbi complet, până în sec. X (Const. Porfirogen.) și izbutise să se menține încă până prin veacul XIII, când centralizarea ad-

1) Pesty Fr. A Szorényi Banság vol. II. Bud. 1878, p. 572.

2) Csánki D Magyarszág tort. foldrajza a Hunyadiak korában v. II. p. 107

3) Csánki o. c. II. p. 33-34.

ministrației săvârșită de Stefan Nemanja îi detine o lovitulă de moarte, aşa încât pe la 1400 cuvintele jupa și jupan nu le mai găsim în documentele sârbești. Cei din urmă care au păreașit instituția aceasta au fost Bosniecii, la cari mai întâlnim jupani până la căderea statului național (sec. XV). În Croația jupa și jupania au avut altă însemnare și cu totul altă dezvoltare.¹⁾

La noi, în afară de numele de localități, arătate în Banat, cuvântul *jupân* mai păstrează amintirea unei instituții, care a dispărut de mult, învinse de împrejurările politice, care au dat altă înfățișare organizației noastre vechi. Astfel jupele slave ar trebuit să facă loc, și în Banat, scaunelor și districtelor românești și în măsura în care progresă romanizarea Slavilor, voevozii și cnejii români au izbutit să înlăture pe jupanii streini. Dar când, după înjghiebarea principatului muntean, documentele cancelariei domnești ne prezintă organizarea Curții Voevodului, boerii săi sănt toți jupani, întocmai aşa cum erau jupani toți demnitarii Curții regale din vechea Croație de pe timpul Carolingilor ori magnații regilor din Dioclia în sec. XII.²⁾

În tot cazul originea acestor nume din Banat e mai veche decât secolul XI, când la popoarele slave învecinate instituția jupelor pornește spre declin, iar pe teritorul ungur se dezvoltă sistemul comitatelor.

✓ Adaugăm că Jireček, în istoria mai nouă a Sârbilor, constată o asemănare suprizătoare între organizația Curții regale din Croația și între organizația Curții vechiului voevodat muntean. Ca și în Croația găsim și la voevozii munteni un *ban*, care stă la Craiova, cum de altminteri, nu departe, la Severin, steteau banii craiului unguresc. *Vornicul* (dela dvornik) și *postelnicul* (dela postelja) se numesc aşa numai la Curtea regilor croați și a voevozilor noștri. Pe când funcția spatarului (*σπαθάριος*), vistiarului și a comisului (*χόμης*) arată originea lor bizantină, atribuțiile boerilor munteni seamănă mai mult cu ale jupanilor croați din sec. X și XI. În Bizanț, spre pildă, spatarul sau protostratorul erau nobili distinși, dar serviciul de la

1) C. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien* în *Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1912, I. Teil, p. 3 și urm.

2) *Idem*, p. 15.

Curte îl îndeplineau totuși numai sclavii și eunucii, cari erau camerieri, ușieri, paharnici etc. „Instituțiile aceste ale Slavilor de sud și ale Românilor“, încheie Jireček¹⁾ „amintesc mai mult pe demnitarii Curții Longobarzilor și a Francilor, decât ierarhia Curții bizantine“.

2. In Banat, în județele Arad, Hunedoara, Alba de Jos, Făgăraș, Gorj, Dolj și Mehedinți găsim comune cu numele de *Ohaba* sau *Ohabița*. Pesty Frigyes constată pentru vechiul comitat al Carașului 10 localități cu acest nume,²⁾ iar Csánki găsește în evul mediu, numai în comitatul Timișului 7 *Ohabe* și 6 *Ohabițe*.³⁾ În Județul Aradului sănt cunoscute 2 *Ohabe* și o *Ohabiță*,⁴⁾ iar în al Hunedoarei 10 *Ohabe* și mai multe *Ohabițe*,⁵⁾ și în fine Marele Dicționar Geografic găsește în cele 3 județe din Oltenia 9 *Ohabe*.

Regretatul nostru invățat I. Bogdan a aratat⁶⁾, că cuvântul *Ohabă* înseamnă scutire, exemptio, immunitas și că formula atât de deasă din documentele noastre slave „da estj na ohabu“, sau „da im sutj vă ohabu“ înseamnă „să-i fie scutire“ sau „să-le fie spre scutire“ și că dacă găsim formula aceasta într'un hrisov de donație, atunci noua proprietate eră scutită de dăldiile către Domn și avea să treacă de la tată la fiu, cu tot privilegiul ei, dacă mai eră și ocină.

Trebue să remarcăm că această expresie slavo-română nu o găsim decât la noi, întocmai aşa precum numele de *Ohaba* și *Ohabița* nu le întâmpinăm decât numai pe pământ românesc, limitate la un anume teritoriu, partea sudică a Transilvaniei, Bărăgan și Oltenia, unde ele păstrează, fără îndoială amintirea unei organizații de stat, anterioare stăpânirii ungurești, sub care nu s-ar fi putut încreăteni astfel de numiri. Cancelaria ungurească știa să traducă exact cuvântul *Ohabă*, ceea ce o dovedește faptul că *Ohaba* de lângă Streiu se numește la 1440

1) Ibidem.

2) Pesty Fr. Krassó vármegye tört. II, vol. Bud. 1884 p. 72 și urm.

3) Csánki D Magyarország tört. földrajza vol. II, la comitatul Timiș, s.v.

4) Márki S. Arad vármegye monografiája I, p. 211.

5) Csánki D. o. c vol. V, la com. Hunedoarei, s. v.

6) Convorbiri Literare pe 1906 p. 295—299.

Szabadfalul¹⁾ și tot aşa Ohaba de lângă Sibișel la 1439²⁾. În Banat de asemenea se vorbește, la 1369, de două sate „Szabadfalva et aliam Szabadfalva“, cari erau, de sigur, sate ohabnice.³⁾

Numele comunelor *Uric*⁴⁾ și *Uricani*, din județul Hunedoare confirmă presupunerile noastre despre originea acestor sate. Dintr-o început înțelesul cuvântului uric era „moșie de veci“ sau „moșie ohabnică“, obținută prin donațiune domnească, pentru că mai târziu să se numească în chipul acesta însuși hrisovul de donațiune.⁵⁾ Este deci de neînțeles, cum un savant serios ca Melich poate afirma, că Românii imigrând pe teritoriul unguresc au adus și cuvântul „Ohaba“ numind cu el satele românești donate de regi unor nobili unguri.⁶⁾ Dacă instituția ohabelor ar fi fost adusă din Peninsula balcanică, ea nu ar fi rămas mărginită pe un teritoriu atât de restriș, ci s-ar fi întins, deodată cu imigrarea elementului românesc, în toate părțile, deci în nordul Transilvaniei, ca și mai pe urmă, în Moldova, unde cancelaria domnească, nici pe timpul lui Stefan cel Mare, nici mai târziu, nu cunoaște această instituție.

3. E posibil, ca această veche organizație de stat slavο-român să ne fi lăsat moștenire și alte instituții, originea cărora abia dacă o mai putem distinge. Mă gândesc la *jitarui* (žito bucate) și *gornicu* (gora pădure, deal) din satele ardeleni, cari au păstrat acest nume slav sub îndelungata stăpânire ungurească, sau la *voinicu* și *slobodnicu* de pe vremuri. Dar e sigur că din epoca aceasta datează *instituția crainicilor*, pe care o găsim în ținuturile vestice ale Transilvaniei până în sec. XV⁷⁾.

Glosariul lui Bartal⁷⁾ ne dă următoarea explicație asupra acestui cuvânt: „Krajnik (a slav. Kraj: districtus) iudex nobilium, szolgabirő Pesty. Ször. II. 111“.

1) Csánki o. c. p. 117 și 134.

2) Ibidem

3) Ortvay T. *Oklevelek Temesmegye és Tem sváros történetéhez*, p. 109.

4) Csánki o. c. vol V. p 120 Poss Wryk (1473. 1476, 1519). Possessio Playsor alio nomine Erwk (1478) Poss. Vrik (1498). Poss Ewryk (1515), Poss Wryk (1518)

5) I. Bogdan, *Documentele lui Stefan cel Mare* II, p 609-

6) Századok 1907 p 330 și Cf. Karácsonyi în Századok 1908 p 94

7) Bartal F: *A magyarországi latinság szótára*.

Mărturii istorice sănt destul de precise pentru a explică însemnatatea instituției crainicilor.

Cea dintâi mărturie care vorbește despre crainici datează de la finea secolului XIV. Într'un document din anul 1387 se amintesc crainicii din districtul Hațegului, de pe valea Streiului, din Hunedoara, de pe teritoriul comitatului și din Dobra.¹⁾ Alt document din 1434 ne dă indicații mai clare despre crainicii din Dobra. În acest an toți nobili și cnejii, poporeni și iobagi din districtul Dobrei s-au prezentat la voievodul Ardealului Ladislau Csáki, rugându-l să le mențină și aprobe libertățile și obiceiurile dobândite și aprobată de răposatul voievod transilvănean Nicolae Csáki. Voievodul Ladislau înăind seamă de interesele acestei proprietăți regale, de credința și de serviciile lor, le asigură următoarele libertăți: 1. Să rămână în toate libertățile obținute dela răposatul voievod Nicolae Csáki și ofițanții voievozilor ardeleni să nu aibă dreptul a exclude de la ele pe nimeni dintre ei. 2. Nici oamenii ofițanților și cu ei nici *crainicul* să n'aibă dreptul a merge la casele lor pentru vreun birșag, decât numai după ce se va fi desbătut cauza, pe calea legii (ordine iudiciaria) la scaunul lor ori după ce se va fi desbătut și judecat definitiv la scaunele din Deva și Hațeg (sedes Deva et Haczok). Dar chiar și după încheierea aceasta a cauzei, oamenii ofițanților să nu pornească asupra casei lor, și nici *crainicul* cu ei, pentru că să-i păgubească, ci dacă cei pedepsiți refuză a plăti ofițanților birșagul, își cnejii și nobili din district (comprovincialis) să trimită pe *crainicul* la casa celui pedepsit, pentru a despăgubi pe ofițanții din avereia aceluia. Excepțione formează însă cei pedepsiți pentru crime mai mari, cum sănt furtul, jaful sau incendiul, deoarece atât persoana, cât și avutul acestora aparțin cu tot dreptul ofițanților. 6. Ofițanții vor fi datori să primească, an de an, din fiecare chineziat, carul de fân, ce-l va primi prin acord un trimis al ofițanților și *crainicul ales de district*. 7. La sf. Nicolae ofițanții să se mulțumească cu porcul din fiecare chineziat, pe care-l vor

1) Csánki o. c. V, p. 36 n. 1 „Nos iudices, iurati et universi hospites, keneziis nec non Kalaynuk de districtu Hathzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de Varmagy et de Jwfwi“.

prezentă de o parte oficianții, iar de alta, patru oameni cinsătiți aleși de district¹⁾

. Din textul acestui document se vede clar ce eră crainicul din Dobra: un funcționar ales de district, a cărui atribuție de căpetenie o constituia dreptul să culeagă birșagurile dictate de către scaunele de judecată. Tot el făcea pe mijlocitorul între oficianții regelui și oamenii din district, apărând interesele acestor din urmă.

Intre anii 1391—1396 se amintește în Maramurăș o comună *Karaynokfalva*, care astăzi se chiamă românește *Crainicovo* (ung. Mihálka). Tot aici găsim la 1389 un sat *Karaynokháza*.²⁾

Intr-un document din anul 1402 episcopul latin din Oradea-Mare regulează situația Românilor din districtul (provincia) Beiușului. După-ce precizează drepturile chinezilor, cari stau sub un voevod din Beiuș, vorbește și de modalitatea cu care au să se culeagă birșagurile dictate de scaunul de judecată al cnejilor și aprobată de curtea episcopală din Oradea. Execuția nu se poate face, decât la 15 zile după pronunțarea sentinței, de către voevod sau de către oficiantul districtului, care se numește *crainic* (*Vaida et officialis provinciae illae, qui aliter krajnik appellatur*). În mod categoric se oprește execuția făcută în alt chip (Nec unquam ipsi castellani aut vicecastellani huius modi birsagia suis propriis manibus, potestate et auctoritate aliter, nisi per medium dictorum Vaidae et Krainik exigendi, habeant facultatem).³⁾

Cam aceeași atribuție o aveau în sec. XVI și crainicii din nordul Ardealului, din Sălagiu, Sătmar și comitatele învecinate⁴⁾. Voievodul fiecărui district (processus) avea lângă sine un *crainic*, care era un oficiant însărcinat să culeagă darea anuală și să îndeplinească anume servicii pe lângă scaunul de judecată, cum îl arată urbariile păstrate din acea epocă.

În Banat îi găsim pe *crainici* relativ târziu, abia în veacul

1) Csánki V, p. 62—63. La 1481 se menționează crainicul din jurul Devei împreună cu chenejii și ceilalți locuitori. V. Hurmuzaki II, 2 p. 270.

2) Csánki II, p. 449.

3) Bunyitai V : *A váradi püspokség* II. 301—302.

4) Takács Z.: *Rajzok a török világóból*, Budapest 1916 II p. 322—23
În județul Bistriței se amintesc la începutul sec. XVIII v. N. Iorga, Docum.
Bistriței II, p. 108

XVI. La 1544 Petru Petrovici adresează o poruncă către cnejii și crainicii din comitatul Severinului¹⁾. Între 1514—16 aproape de Marginea se amintește un sat Crainicești, în posesia marchizului de Brandenburg²⁾. În același ținut, pe malul stâng al Murășului, apare la 1597 ca martor la delimitarea unei moșii „crainicul” Syfko Stoici, (în comuna Zăbalți)³⁾.

Pentru că să arătăm întinderea geografică neîntreruptă a acestei insti uții, în partea vestică a teritorului etnic românesc, mai amintesc, că și în județul Aradului întâlnim urmele ei probabile în numele de familie Crainic de prin câteva sate.⁴⁾

Instituția crainicilor pe deplin desvoltată o găsim începând cu sec. XV în Polonia.⁵⁾ Crainicii de aici apar ca adevărați şefi de districte, așezați în fruntea cnejilor și înzestrați cu anume drepturi administrative și judecătoresc. Cei mai mulți stau pe proprietățile regale, dar și găsim, deși în număr mai mic, și pe proprietățile nobililor poloni. În Galitia, unde există un mare număr de sate colonizate după dreptul românesc, cunoaștem spre pildă, pe pământul regal, încă din secolul XV, pe crainicul din starostia Sanok (krajnik omnium villarum iuris valachici capitaneatus Sanocensis). În starostia Přemysl erau trei craine (krajina, căci aşă se numea districtul în fruntea căruia stetea crainicul) cea din Brilince, cea din Korošno și cea din Ustrzyki. În starostia Sambor, la 1568, erau două craine, una pe Nistru cu 24 sate și cealaltă pe Stryj cu 27 sate. Cât privește crainele și crainicii de pe proprietățile nobililor amintim, că Petru Kmita posedă, în starostia Sanok, câteva sate (sec. 16) cari aparțineau la două craine, la cea din Subieńsko (Zwiniaca și Rovieň) și la cea din Olszanica (Boberka și Ternowa).⁵⁾

Iată cum descrie, în sec. XVI, un „ilustrator” instituția crainicilor: „Fiecare *Crajina* își are crainicul ei, de care au să asculte cnejii și fiecare sat are câte nu cnez căruia îl sănt supuși țăranii și care trebuie să supraveghieze ordinea. De două ori pe an se adună într'un loc toți oamenii din satele acelea (hromada);

1) Pesty Fr. *A szorényi bánság II.* p. 111.

2) Pesty Fr. *Krassó vm. tort. II. 1.* p. 256.

3) Pesty o. c. p. 287.

4) Márki o. c. vol. I. p. 320 Cf. registrul.

5) Dr. K. Kadlec. *Valaši a valašské právo*, Praga 1916 pp. 378 și 380.

o adunare se ține la sf Petru și se numește de primăvară, cealaltă la Sf Martin, de toamnă, acolo aduc cnejii dobânzile (czynsze) și plățiile (davky) de la oameni, acolo se fac judecările, se măsură și adună pedepsele judecătoreschi: . . . . Crainicii au pentru slujba lor, de la fiecare om, care ține oii, câte un burdus de bârnză. Pe crainic îl numesc starostul dintre cneji . . .¹⁾

¶ În linii generale se poate vedea din această descriere în ce anume consistă funcțunea crainicului în Polonia. Numit de către staroste dintre cneji crainei (deci nu ales) el avea să usuzeze administrația economică a proprietății regale sau particulare. Deci crainicul strângă, cu prilejul celor două adunări, dobânzile și pățile aduse de cneji. La asemenea adunări anuale ținea crainicul împreună cu cnejii din craină aşa zisele judecăți românești sub preșidenția unor funcționari orașanești, apoi împreună cu organele alese ale judecătoriei, având să execute sentințele date contra cnejilor. În fine, ca organ polițienesc crainicul avea să urmărească pe răufăcătorii din toată craina pentru a-i da pe mâna judecătoriei penale.²⁾

Dacă compărăm instituția crainicilor din Polonia cu a crainicilor pe care i-am arătat în mai multe ținuturi din Transilvania, vom găsi, că ea este aceeași, de o parte și de alta, fiind cu unele deosebiri, produse de împrejurările istorice și locale, a atât de variate. Reținem în deosebi cea ce e caracteristică crainicului din toate pățile săntălegăț, cu funcția lor, de scaunul de judecată, și ei însăși fără judecăț și o execuție (ca în Polonia) ori servesc ca organe auxiliare la aducerea și execuția sentinței (ca în Hunedoara, Bihor și în nordul Transilvaniei). În schimb înăgăsim și unele deosebiri, din re cări mai ales una are o deosebită importanță faptul, că crainicii din Polonia sănătăzestrești și cu atribuții administrative; ei înlocuiesc pe vicevozii lor și din Transilvania, a căror acivitate e bine cunoscută în Bihor la începutul secolului XV, și în județele din nordul Transilvaniei, până în veacul XVIII.

Ceea-ce ne interesează, în cadrul articolelor de față, e să stabilim originea și vechimea acestei instituții. Intinderea geogra-

1) Kadlec o. c. p. 332.

2) Kadlec o. c. p. 380.

fică a crainicilor dovedește că obârșia lor trebuie căutată la nordul teritoriului etnic românesc, acolo, unde prin atingerea cu elementul malo-ius, a putut întâia această instituție în organizația noastră veche. Dar ceea ce părește timpul când s'a împrumutat ea, nu se poate fixă decât cu oarecare aproximație din păicină că informațiile pe care le avem cu privire la imigrarea Rutenilor în Ungaria de nord nu sănt nici ele precise. Unii scriitori mai noi cred că aceste imigrări au început abia în jumătatea a doua a secolului XIII, deși mici co'onii de Ruteni vor fi existat și mai înainte.¹⁾ Păierea aceasta e întemeiată însă pe o presupunere eronată; că teritoriul muntos din nordul Ungariei, până la ocuparea lui de către Ruteni, ar fi fost pustiu și nelocuit. E sigur însă, că acest teritoriu n'a fost deșert, ceea-ce o dovedește vechea penetrație (sec. 12) a Românilor în Galitia vestică și Polonia, care a plecat tocmai de pe acest teritoriu. De fapt până târziu în secolul XV se poate observa un curier, care duce populația românească de pe panta sudică a Carpaților nordici în Galitia, câtă vreme cea ruteană din ținutul Halicului se coboară în Ungaria nordică. Așa se va fi petrecut lucrul acesta și înainte de a-și întinde Ungurii stăpâniea peste aceste teritorii.

— Faptul, că găsim instituția Crainicilor în jum. II a sec 14 deja în sudul Murășului și totuși mai târziu rămâne limitată la un anume teritoriu pare a vorbi pentru un împrumut mai vechiu, întâi'o epocă, în care, părțile nordice ale Ardealului cu Bihorul și cu regiunile imuntoase pâna la Murăș, aparțineau unei formațiuni de stat slavo-român. De aici instituția crainicilor s'a putut întinde ceva mai târziu și asupra Banatului, unde, până în sec. XV, știm că există o organizație puternică a districtelor românești.

4 Săpăturile făcute în Bănat și în părțile Crișanei dovedesc, că teritoriul acesta a fost locuit fără întrerupere, dela colonizația română înceoace. // Înț'ad-văr, Banatul a fost, până la invaziunea ungurească, poarta Europei centrale, pe unde trecea drumul barbarilor spre apus. Două mari imperii, al Hunilor și al Avarilor, și-au fixat reședința chiar pe teritoriul dintre apele Du-

1) Hodinka A. A munkácsy gör. kath. püspökseg torténete, Budapest 1910. pp. 22–24, 71 și urm.

nării, Tisei, Murășului și a Crișurilor și tot aici a fost și vadul dunărean al unei părți din Slavii cari au trecut în Peninsula balcanică.

Castelurile și cetățile romane, ruinate de năvălitori, pe acest teritoriu, au fost înlocuite de barbari prin fortificațiile lor cu mult mai simple și mai puțin durabile, dar mai corespunzătoare tacticei militare, cu care se atacau și se apărau atunci astfel de opere. În loc de ziduri groase și înalte, clădite pe un loc înălțat, Slavii construiau cetăți de pământ, ridicând valuri întărite și săpând sănțuri adânci, cu cari își împrejmuiau așezările, pentru a le scuti de suprinderea dușmanului. Spațiul din lăuntru astfel îngădit, cuprindeă câte odată chiar și o populație mai numeroasă cu vitele ei. Slavii le numeau grad- uii și le construiau nu departe de cursul râurilor, pentru a avea la îndemână apa cu care să umple sănțurile.¹⁾

În Banat găsim numeroase urme de cetăți de pământ. Așa, spre pildă, în valea Carașului, lângă satul Duplai, se văd clar pe o ridicătură în formă de triunghiul neregulat urmele unei cetăți de pământ. Poporul îi zice acestui loc și astăzi „la cetate“. Pe valea același râu mai sănt astfel de cetăți la Oreșaț și Grebenița. Pe malul Timișului e situată *cetatea de la Drăgășina* și apoi cea de la Secaș și Obad. Lângă Begheiu: Buna și Gladna și încă o cetate de pământ în hotarul Ictarului și al Girodului. Pe valea Pogănișului găsim astfel de *cetăți* la Berendia și la Sacoș, iar pe Nirău la Seciani, St. Andrei, Mașloc și în fine lângă Murăș la Alioș și Szépfalu. Un sistem întreg de astfel de cetăți se întinde și peste Murăș și încinge munții Bihorului,²⁾ așa însă că cetățile de pământ se găsesc totdeauna spre est de vechiul „*limes dacicus*,“

Acest sistem de apărare, care nu e de origine slavă, ci mult mai veche, dar pe care l-au întrebuințat mai ales Slavii, pare să fi avut mai mult decât o importanță locală și anume menirea de-a apără o organizație de stat situată la est de linia cetăților de pământ.

Ca termeni tehnici în legătură cu astfel de fortificații servesc, pe lângă *grad*, *ograda* și *ogradena* și cuvintele *greben*

1) Borovszky S. *A honfoglalás torténete* Bud 1894 p. 54 și urm.
2) Ibidem.

(după Miklosich pecten, nsl. scopuluş serb. promontorium¹⁾) *iama*(-fovea) și *iar*, *iara*(-șanț). Reminiscență a acestui soiu de apărare sănt și gardurile trase împrejurul unor sate din Bihor și de pe Murăș, cu porți mobile la gura satului ori chiar și ogrăzile și curțile țăraniilor noștri, cari păstrează tipul de fortificație descris mai sus.

5. Dar cetățile de pământ aşezate la granița vestică, pentru a prinde și paraliză cel dintâi atac al dușmanului nu erau în stare să apere singure țara și populația. În afară de aceste cetăți, după obiceiul vremii, se construiau și alte fortificații. Pădurile, atunci mult mai dese și întinse, se îmbiau dela sine pentru a împiedecă pătrunderea dușmanului, dacă se închideau drumurile cari treceau prin ele. De aceea oamenii se săleau să constituască în deschizături de pădure ori în strâmtori de pasuri stavile artificiale, corespunzătoare terenului: șanțuri adânci și garduri tari, valuri de pământ ori iazuri constituite din piatră și lemn. Astfel de întăriri se numesc în limba documentelor latine medievale *indagines*, nemetește *Hagen* sau *Gehage*, iar ungurește *gyepű*²⁾. La Cehi ele se numeau *preseka* (*succisio silvae quod prescea dicitur*)³⁾ iar la Poloni⁴⁾ *oseka* (*osecones et frimittates*)⁵⁾.

In limba română terminul tehnic corespunzător a fost cuvântul *risacă*, din vechiul slav *prisēka*⁶⁾ (sēk-secare *prisēkati ēpitēpuyt* incidere), care cuvânt s'a păstrat atât în limba vie, cât și în toponimie⁷⁾. Astăzi *risaca* are mai multe înțelesuri: 1. pă-

1) V Dolgozatok 1912. p. 108 și 109. Un deal din jurul cetății Moigrad se numește și astăzi „Dealul Grebenului“, un alt punct de acolo se numește „grebin“.

2) Tagányi K. în *Magyar Nyelv*. IX vol. (1903) p. 97, 145, 201 și 254 în articolul *Gyepű és gyepuelve*.

3) Dr H Jireček, Prove, Praga 1904 p. 20, 93, 216—223, 289 și 352.

4) I Pervolff, *Slavjane ih vzaimnyja otnošanija i svjazi* Varșovia 1886 I 158, 159. Amândoi citați de Tagányi.

5) Sârbi deasemenea aveau un val de apărare la graniță (*trap srpski*) menționat în 1300, la granița macedoneană. C. lirécek o. c. p. 4.

6) Invățatul ungur Asbóth O. (*Nyelvtudomány* I p. 208) credeă, că cuvântul românesc e format din vsl. *presēka*. Tot așa și Tiktin (*Rom. Deutsches Wörterbuch* Lief. 20). Dar atât înțelesul cuvântului din vechea slavă (*présēkati* dissecare, *prisēkati* incidere), cât și forma sa aproape generală în limba noastră mă fac să îl deriv din vsl *prisēka*.

7) Marele dicționar geografic al României cunoaște, în toate părțile țării numeroase numiri formate din acest cuvânt.

dure tăiată,¹⁾ loc curățit din codru, pădure din anul prim curățită,²⁾ 2. un gard, împrejmuitură lată, formată prin îngrămadire de lemn și gunoiete, paie etc., răzimată mai ales pe răchiti,³⁾ și 3. stupină, locul unde se țin stupii vara.⁴⁾ E mai sus de orice îndoială, că cele două înțelesuri dintâi ale cuvântului păstrează încă noțiunea vechilor prisăci, cel puțin într-o parte a Transilvaniei, unde ele au fost cunoscute odinioară, pe când dincolo de Carpați, în Moldova și Muntenia, „prisaca“ a evoluat, generalizându-se cu înțelesul de stupină.⁵⁾

Prisecile vechi stăteau în legătură neîntreruptă unele – cu altele și formau un veritabil brâu de apărare, străpuns numai unde era trebuință să treacă drumurile de comunicație. Aceste puncte se numeau porți (porta regni) și erau întărite și păzite foarte bine. Câte odată, pentru siguranță mai deplină, se construiau câte trei porți după olaltă. Expresii ca „Poarta de fer“ arată puterea de rezistență ce li se atribuia. La Cehi ele se numea *brana*, iar la Poloni *brona*?⁶⁾

— Paza prisăcilor și a porțiilor era data unor oameni liberi, cări în latinește se numeau *speculatores* sau *exploratores*, în slavonește *straže* (straža, custodia) iar în ungurește *ör*, *orok*?⁷⁾ Câteva nume de localitate mai păstrează și astăzi amintirea lor.

Ca termini tehnici în legătură cu construcția și să ilor mai însemnăm cuvintele slave *rov*⁸⁾ (*rov*=fovea, sepulcrum), *rovište*, *revište*, *reva*, *recia*,) *obrova*, *iañnik*, *prekopa*, *iaz*, cări toate în-

1) Dicționarul A. R. (în f.s.).

2) G. Alexici în *Nyelvtudomány* I, 03, din Maramuraș.

3) Dicționarul A. R. (în f.s. din m Zara, jud. Bistrița).

4) Dicționarul A. R. (în fise).

5) Intocmai că și cuvantul roman *pasăca*, după Želechovskij. 1. ausgehauene, ausgerodete Waldpartie fu de Akerbau. 2. Umhegter Waideplatz 3. Bienengarten, Bienenhof

6) Tagányi o. c. p. 103.

7) La Cehi c. *od-ones* (căd s confinii), serviciul de paza *straza*, iar la Poloni *stroza* (custodia strasă).

8) După Jireček, în bulg. *rovina* înseamnă Erdspalt, Wasserriss, Wassergraben, în *Arhiv f. slav. Phil.* XIV. p. 269.

9) Despre comit. *Rece* sau *Rojča* la Csánki D. *Koiðsm. a XV. században* p. 17–19. și la Tagányi o. c. p. 256

seamnă „șanț, groapă“, în cazul nostru, prisacă înșănțuită. Pe când urmele cetăților de pământ au dispărut aproape de tot din toponimie, prisările s-au menținut timp mai îndelungat, deoarece sistemul lor de apărare a fost împrumutat și păstrat de Unguri, până prin secolele XIV și XV. În 1478, voievodul Gereb dispune locuitorilor din Cernavoda, Săcel și Orlat să grăbească fiecare la astuparea drumurilor (ad insectationem viarum) și la paza lor. (ut adventui inimicorum eadem viae minus patetant)¹⁾ Că și Români din Principate cunoșteau acest metod de apărare o dovedesc luptele ce le-au dat cu Ungurii sub regii angevini,²⁾ supt Sigismund³⁾ și supt Matia.⁴⁾

Dar linia prisărcilor vechi se poate stabili cu oarecare aproximativ, la granița apuseană a teritoriului românesc din Transilvania⁵⁾. În valea Borșei (Maramurăș) comuna Bronjka ne face să bănuim existența unei prisări, care în acest punct va fi avut o poartă apărătoare de cetatea, care întrădevăr se chiamă „Baranca“. Dar căl mai de căpetenie pas al nordvestului Transilvaniei era la Meseș, pe unde trece o șosea română, în punctul, unde și Anonymus⁶⁾ știe de „Porta Meseșului“. Ceva mai jos, la Șimleul Silvaniei, un deal se umește⁷⁾ și astăzi „Őrley“, iar între Șimle și Zăau găsim comuna Recea.) Pe valea Crișului Repede există un sat,

Tácsányi art. ct. 10 n

) Cronica lui Kukulle Janos c p X X, și XXXVIII

3) Regele Sigismund spune și într-un document din anul 1408 Myrcha et in Valachia . . . ta m u . . . triumpho ver us r num nostrum Hungaria r meantibus, in pibus Pazara di tis, strictissimus ind ginibus concus et obduratus multitudine Vala horum . . . exercitum no trum circumdedit“ P. ty z r. nság I, p. 270

4) După nf c. IV, lib. I, regele M a a gasit în 1467 pasurile Oituzului și Ghimeșului a up te cu mne tarate și pline cu oameni înarmați.

5) În oricul Karásony I. să o upat m ^ îiu cu problema aceasta în Kathol. Szemle pe 1867 în articolele Erdély es a honfoglalás, și apoi în A Székelyek e ed te, nai pe urmă în Szazadok 1901 p. 1059 și urmă și Erdélyi Muzeum pe 1915

6) Mane autem facto Zobolsu, Thorn et Tuhutum initio consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terrae iussu eorum portas lapideas edificant et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt Cap. 22,

7) Karácsonyi art. cit.

8) Csánky D. o. c. v. I. Rewchew (1359 și 1449)

cărui i-se zice *Hotar* și tot pe valea acestui râu e trecătoarea „Baranea“, cu un vârf de deal numit „Culmea Bărănnii“. Aici se întinde, în fine, și pădurea regală, Királyerdő, care și-a căpătat numele pe timpul când forma hotarul Țării ungurești și când toate confiniile erau în proprietatea regelui unguresc, care singur era în drept să dispună peste prisăcile ungurești.¹⁾ „Culmea Craiului“ situată în aceeași pădure regală, ca și „Coasta Craiului“ și „Dealul Craiului“ serveau deci același interes al regelui ungar.

Pe valea Crișului Negru găsim și azi comuna Prisaca, numită ungurește Gyapjupataka. În hotarul Feneșului este 1 Valea Prisăcii și 2. dealul Prisăcii.²⁾ Printr'un document istoric din anul 1294 este dealtminteri atestată existența prisăcilor păzite, în această vale, de Unguri și Români.³⁾

La sud de munții Bihorului avem satul Prisaca lângă Zimbru și încă o Prisacă, între Aciu și Groși. Valea Murășului a fost apărată în deosebite locuri, poate la marginea sirului de munți, la Șoimuș și la Șiria, mai târziu la Zam, cărei localitate și se zicea, la 1323, în ungurește, Kapu „poartă“.⁴⁾ Într'o epocă ce pare a fi mai veche decât venirea Ungurilor, defileul de la Branișca, în fața Devei, unde valea Murășului nu are nici măcar lărgimea unui chilometru, va fi servit de asemenea de poartă a Țării.

În Banat văile Timișului și a Cărașului par să fi fost întărite cu prisăci. Pe malul stâng al Timișului există încă satul Prisaca, despre care cancelaria ungurească dă, la 1496, explicația următoare⁵⁾: „Gyepeu alio nomine Prezaka“. Ceva mai la vale e Găvoșdia, care slăpânește intrarea în valea Bistrei, în care găsim o Poartă de fer, cu mult mai redusă în importanță, decât adevarata Poartă de fer. Pădurea din valea Bârzavei se numește⁶⁾ la 1323 „silva regia custodialis“ și, în fine, nume de

1) Tagányi și Karácsonyi art. cit

2) Györfy o. c p. 19.

3) *Monumenta Hung. Hist. Okmánytárak* 18. p. 153.

4) Karácsonyi art. cit. Századok 1901 p. 1053.

5) Csánki o. c. II. com. Timiș s. v.

6) Karácsonyi art. cit.

localități ca Bran(falva),¹⁾ Baranca,²⁾ Straja,³⁾ Jamul, Grebenat, anteriorare imigrării în Banat a Sârbilor, indică anume puncte din prisăcile vechi.

Concluzia. Rezultatul acestor cercetări, unele nouă, altele făcute și de cățiva învățăți streini, cari însă preferă a susține ipoteze imposibile⁴⁾, în loc de a recunoaște adevărul simplu, nu pot să dea încă indicații sigure despre amănuntele comunității de stat slavo-române. Totuși ne este permis a încercă unele precizări, pe cari cu altă ocazie le vom întregi, pentru a pune o concluzie probabilă.

1. Amintirea jupelor, pe care a păstrat-o populația românească din Banat, dovedește existența în acest ținut a unei comunități de stat slavo-român. Constatările lui Jireček ne îndreptățesc a presupune, că o astfel de organizație de stat a existat cel puțin în veacul IX.

2 Existența Ohabelor numai în Banat și în partea sudică a Transilvaniei pare a arăta întinderea geografică a acestei organizații de stat, iar lipsa ohabelor în Peninsula balcanică exclude presupunerea că România ar fi adus de acolo instituția dreptului ohabnic.

3. Presupunerea din urmă o înălțură și existența instituției crainicilor, limitată la o anume parte a pământului românesc. Dar am văzut, că patria acestei instituții e nord-vestul Transilvaniei, din Maramurăș și județele nordice, peste Bihor, până în apa Murășului, ceea ce ne face să presupunem, pe acest teritoriu, o altă formătune de stat slavo-român.

4. În fine cetățile de pământ și amintirea prisăcilor, par a indica liniile granițelor noastre de vest într'o epocă mult mai veche decât năvălirea Ungurilor.

1) Csánki o. c. II. p. 30

[Nu poate fi întâmplat că din complexul de sate în SE Transilvaniei numit Bran, tocmai comuna în care se găsește castelul teuton care stă până trecătoarea spre Câmpulung, se numește Poarta. Satul vecin e Predealul < sl predēl „granița“ Conv, lit 38, 468. Nu știm, dacă în numirea muntelui Piatra Craiului sau Piatra lui Craiu, cum îi zic Brănenii, avem să vedem crat „rege“ precum reiese din traducerea nemfească Konigstein, sau crat „marginie“. S P]

2) Temes vm. Monografiya de Borovszki S p 252, pe timpul Arpadinilor se numesc numai 30 de localități, între cari Baranca și Ursova.

3) Csánki o. c. II p. 107. Strézfalva și Strízfalva (1421).

4) V parerea imposibilă a lui Melich despre Ohabă în Századok pe 1907.